

Emlék, állítás, gyakorlat

Emlékállítás és emlékezési gyakorlat. A kulturális emlékezet reprezentációi Kolozsváron.

Kriza János Néprajzi Társaság – Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kvár 2012.

Ez a kő tétetett... Az emlékezet helyei Kolozsváron (1440–2012). Adattár:

Kriza János Néprajzi Társaság – Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kvár 2012.

Jakab Albert Zsolt két kötete voltaképp egy könyv két kötetben. A szerző 2011 szeptemberében védte meg PhD dolgozatát az ELTE BTK Magyar és Összehasonlító Folklorisztikai Doktori Programja keretében. Manapság ritka és nagy öröm, hogy alig egy évvel később, 2012 őszén kezünkbe vehettük a megjelent könyveket. Sokévnnyi kitarító munka áll mögöttük, ami persze nem újdonság komoly tudományos eredmények esetében. Amiben ez a két kötet új, az egy olyan komplexitás, amely egyesíti magában a hangyaszorgalommal végzett adatfeltárást és terepmunkát, az ugyanilyen hangyaszorgalommal végett filológusi kutatást a fellelt emlékekkel kapcsolatban, valamint a széles horizontot átfogó elméleti és történeti elemzést, ami tekintélyes szakirodalomra támaszkodik. Ez az, ami minden elismerést megérdemel, és hasonló elmélyült olvasást kíván meg, avagy másfelől kalandozó böngészést tesz lehetővé.

A szerző, a mai erdélyi magyar néprajzi és kisebbségkutatás megkerülhetetlen alakja 1979-ben született Marosvásárhelyen. A kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem magyar és néprajz szakján végzett, egy év múlva ugyanott szociolingvisztikából szerzett magiszteri diplomát. Már 2003-ban megjelent Háromszékről a közreműködésével készült néprajzi bibliográfia. Utána éveken át dolgozott a Kriza János Néprajzi Társaságban, ahol tízezrével digitalizálta, adatolta és interneten közölhető formába rendezte a Társaság fényképanyagának jelentős részét, felmérhetetlenül hasznos munkát végezve ezzel, hiszen azóta tudjuk sokoldalúan használni ezt az addig csak helyben és nehézkesen kutatható anyagot. Két ilyen „rabszolgamunka” mellett, után a *harmadik* ehhez hasonló

A romániai magyar néprajzi bibliográfia összeállítása volt: ez 2008 óta elérhető a KJNT honlapján, és ugyancsak remekül használható számos szakma számára (ma már fontos lenne a frissítése is). Ennek elismeréseképpen vehette át 2012 januárjában az Erdélyi Múzeum-Egyesület Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztályának Debüt-díját. Hadd idézzem azt a méltatást, mely a kolozsvári Szabadságban jelent meg 2012. január 25-én: „A szerző munkája a 2002 és 2005 között végzett könyvtári kutatómunkájának eredménye, amely azonban mind a mai napig zajlik. Áttekintette az erdélyi és a magyarországi intézetek és könyvtárak állományát, publikációit, kutatásai átfogják az Erdély, a Partium, a Bánság, valamint Moldva és Bukovina néprajzával kapcsolatos munkákat. Felhasználta az elérhető digitális adatbázisokat, de ezeken túl a teljességre törekedett a 18. századtól 2008-ig terjedő időszak egészére vonatkozóan. Az adatbázis azért is fontos, mivel az interdiszciplináris szemlélet érdekében a rokottudományok eredményeit is igyekszik vázolni.” Mindeközben Jakab Albert Zsolt (egymaga vagy társakkal együtt) mások munkáinak kötetbe szerkesztésével is foglalatzkodott, csaknem húsz ilyen kötetről tudunk. Közben időről időre hírt adott elképesztő szorgalommal végzett *ötödik*, most már talán a leginkább saját munkájáról, a kolozsvári emlékkállítás tárgyi és szellemi hagyatékának gyűjtéséről: ennek vég-eredményét tarthatjuk most a kezünkben. 2009 óta a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet munkatársa. Nem mellékesen családjuk csodaszép kislánnyal, Nórával lett gazdagabb – neki szól az Adattár ajánlása –, és 2012 márciusában, Pozsony Ferenc 22 évnyi vezetése után ő lett a Kriza János

Mohay Tamás (1959) – néprajzkutató, egyetemi docens, tanszékvezető, ELTE BTK Néprajzi Intézet, Budapest, mohay.tamas@btk.elte.hu

Néprajzi Társaság elnöke. A szerző tehát számos olyan munkán van már túl eredményesen, amibe kortársai jelentős része bele sem fogott, mert a szakmai elismerést, babérokot másért szokás osztogatni.

Az első kötet *elemzés* a szó legnemesebb értelmében. A „kulturális emlékezet reprezentációi Kolozsváron” személyes hangú felütéssel indul. Ezután a tudomány- és kutatástörténeti alapvetés következik, ami kettős körben mozog: az idő, hagyomány, emlékezet, vagyis a kollektív tudás széles értelemezett antropológiai irodalma, valamint a Kolozsvár-kutatás irodalma válik itt elemzett, értelmezett közeli ismerősünkké. A következő fejezet magáról a városról, annak társadalmáról és ehhez kapcsoltan a kutatás módszertanáról ad tömör képet. A következő két nagy fejezet, a könyv törzsszövege korszakokra bontva ismerteti Kolozsvár tárgyakban megragadható emlékeit az emléktábláktól feliratokon át szobrokig és emlékművekig, el egész a névtábláig és sírkövekig. Az elemzés kiterjed magára a felállított emlékek tárgyi mivoltára, kontextusára, továbbá természetesen a szövegekre, melyek hat nyelven (latin, magyar, román, német, héber, orosz és ezek számos kombinációja) szólnak meg, nemkülönben magukra az emlékéllítókra és az emlékezet gyakorlatára, amennyiben ez a forrásokból megragadható. Százhusz oldalon ötszázötven esztendőt áttekinteni természetesen tekinthető vakmerőségnek is. Elgondolkodhatunk például rajta, hogyan kerül egyetlen alfjezetbe az 1440-től 1799-ig terjedő nagy idő, hogy miért korszakhatár 1800 (amikor sem Magyarországon, sem Erdélyben nem kezdődött reformkor), hogy hová tűnt el a fejedelemség önállóságának korszaka (ami kétségkívül létezett). A 19–20. századi korszakhatárok (kiegyezés, hatalomváltás, „kis magyar világ”, világháború, rendszerváltás) persze világosak, vitathatatlanok. Külön fejezet foglalkozik az 1989 utáni emlékezet szervezésével, a felszámolt hagyományokkal és a felejtés ritualizálásával, majd egy izgalmas esetelemzés mutatja be 1848–49 emlékezetének szervezését és használatát (tudvalévő, hogy Kolozsváron se forradalom nem volt

1848 márciusában, se a szabadságharc során nem vált hadi események helyszínévé). A következtetések voltaképp a fejezetek összegzéseit idézik fel újra, röviden.

Újra meg újra látjuk, milyen kitüntetetten fontosá válnak események, illetve azok emlékeztetének fenntartása, féltetetele, lerombolása, az ezekkel szembeni tiltakozás, a visszaállítás és azt is, hogy milyen elképesztően változatos módszertana van az emléktanyag átalakításának, átszabásának, a szellemi és hatalmi befolyások érvényesítésének, a szimbolikus és valóságos térfoglalásoknak, az alig leplezett sértéseknek és kinkeserves jóvátételeknek a szövegek kivésésétől a táblák befelé fordításáig, áthelyezésekig, díszek megválasztásáig. Akinek az elmúlt huszonöt-harminc év emlékezetkutatási irányzatai után netán még kétségei lennének vagy lettek volna, hogy lokális szinten milyen mélyen és mélységben megragadható az emlékezet a maga tárgyi mivoltában, az most itt grandiózus bizonyító anyagot kap kézhez erről. És viszont arról is: milyen mélyen beléivódnak tárgyakba az azokat alkotók, az azokban közösségi emlékeztést rögzítők szellemi mozdulatai – olyannyira, hogy a tárgyak átfordításán, kifordításán keresztül az azokon keresztül maguknak emléket állítók, az állításokat jelképekké átfordítók közösségét igyekeztek újra meg újra zárójelbe tenni, érvényteleníteni.

Újra meg újra szóba kerül a halottak emlékezete, de Jakab Albert Zsolt szándékosan nem terjesztette ki gyűjtő- és elemző munkáját a temetők sírfelirataira, inkább csak a templomi temetkezéseket hozza szóba olykor. Indokolható ez a döntés, hiszen ez „megterhelte volna e dolgozat kereteit”, a néhány kivétel, pedig ugyancsak indokolt. Csak remélhetjük, hogy lesz egyszer valaki, aki hasonló alapossággal az innen most kimaradt anyagot is feltárás és elemzés tárgyává teszi, talán folytatván Herepei János egykori nagyívű monográfiáját (*A Házsongárdi temető régi sírkövei*. Budapest, 1988).

Az elemző kötetet más címmel (az összetartozást talán kissé el is fedve) az adatközlő kötet egészíti ki. Ez másfélszer akkora terjedelmű, és csak

néhány számadattal igyekszem érzékeltetni jelentőségét és alaposágát: a 768 (!) emlék 1440 és 2012. július 25. között datálódik; 14 oldal a szakirodalom és források felsorolása; 17 a két hasámban apró betűvel szedett névmutató, és rendkívül hasznos a román és angol kivonat. Egy könyv érdemeit persze nem kilóra mérik, de újra kiemelem: az itt bemutatott emlékek nagy része (nem tudom pontosan, mekkora, de sejtésem szerint a nagyobbik) eddig rejtve volt még azok előtt is, akik az elmúlt másfél száz évben Kolozsvár helytörténetével egymásra építve foglalkoztak. Aki ebben az adattárban oda-vissza lapoz (hiszen ez talán kevésbé a folyamatos olvasásra alkalmas), izgalmas „kalandtúra” részese lehet: mikor mi volt fontos, mi nem, mi értékelődött fel, és mi le, hogyan válik a nyilvános vagy félnyilvános tér mások számára baráttivá, otthonossá vagy annak jelévé, hogy itt most mások szeretnék otthon érezni magukat. Megtehető (vált is, lesz is, aki megteszi, szükség is van rá), hogy konkrét esetekben sor kerüljön értelmezések, olvasatok kiigazítására, vannak határesetek, melyeket ide is, oda is lehet sorolni (pl. kriptákban található feliratok) – de hiszen éppen az a legfontosabb

hivatása egy ilyen munkának, hogy témává teszi, teheti tárgyát. Azok az emlékhelyek, emléktáblák, melyekről már senki sem beszél, melyek már senkinek nem tesznek fel kérdést, amikről már senki sem vitatkozik, azok többé már nem az emlékezet helyei, csak kiürült dekorációk, rejtvények, még rosszabb esetben csak zavaró és érthetetlen mellékletek valahol.

Kolozsvár lakossága 1850-ben kerekén 69%-ban volt magyar és 14,5%-ban román; 1910-ben 83%-ban magyar és 12%-ban román. Az azóta folyamatos magyar térvesztés folytán 2011-ben 16%-ban magyar és 80%-ban román. Jakab Albert Zsolt ugyan nem érzelmek nélkül, de higgadtan és az értelmes munkába vetett hittel él és dolgozik ebben a közegben, szolgálatra készen. Biztos vagyok benne, hogy munkája és adattára érdeklődő olvasókra találna akkor is, ha akár románul, akár világnyelven megjelenhetne: fontos lenne ez nemcsak a kitekintés, hanem a betekintés lehetősége miatt is. És kívánom a szerzőnek, hogy a kolozsvári főtéren áthaladva ezután is megérintsék őt az ottani, az otthoni, az otthonos történetek.

Mohay Tamás

Emlékek nyomában

*Deáky Zita – Smidt Bernadett (szerk.): Emlék, emlékezet, életút.
ELTE BTK Néprajzi Intézet, 2014. 314 old.*

A néprajzi kutatások hosszú időn keresztül kevés figyelmet fordítottak a kultúra, a társadalom egyes jelenségeinek vizsgálata során arra, hogy a világot alakító, majd azt történetek formájában elmesélő embert is láthatóvá, az egyéni dimenziót és perspektívát vizsgálhatóvá tegyék. A téma kutatás- és tudománytörténeti vonatkozásait áttekintve látható, hogy a személytelen, arctalan, anonim néptől az egyéni életpálya-kutatásokig, az élettörténetek vizsgálatáig hosszú út vezetett. Mindezek mögött egyfelől módszertani kérdésfelvetések is húzódtak; úgy, mint a gyűjtések technikai feltételei, a kutató

szerepkör és gyűjtési helyzetek sajátos, emelkedett hangulata és státusa szemben a hétköznapi beszédhelyzettel. Másfelől hosszú ideig kérdéses volt, hogy az önmagáról, saját életéről és tapasztalatairól történeteket forgalmazó ember mennyiben lehet a kutatások fókuszában. Az ezt kísérő, nem pusztán a szakma berkein belül kirobbanó viták mögött olyan alapvető kérdések és paradigmák húzódtak, mint hogy érdeklődésre tarthat-e számot a hétköznapi ember élete, mennyire tekinthetőek reprezentatívnak a személyes vallomások, az ezekben megjelenő alulnézeti perspektíva. Közvetetten

Gatti Beáta (1985) – PhD-hallgató, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Interdiszciplináris Doktoriskola, Pécs, gattibeata@gmail.com